

Източниците на властта

„За премиер-министъра в оставка често се говори, че не е нищо повече от един помпозен оратор, а генералът без армия е в очите на публиката не повече от един герой на пазарния площад”

У. Сомърсет Моъм, „Луна и гроц”

Ето че стигнахме до онова, което се крие зад инструментите за налагане на власт, скицирани в последните глави, онова, което допуска упражняването на принуждаваща, компенсаторна и условна власт в различните им форми и съчетания.

Три неща осигуряват подобен достъп: личността, собствеността и организацията. Както и в случая с инструментите за принуда тези основни източници на власт се появяват почти винаги в комбинация. Личността става все по-значима благодарение на собствеността и обратно; обикновено нейната роля се подсилва и от принадлежността и към дадена организация и доста често се асоциира с господството на дадена личност. На свой ред организацията бива подсилвана и подкрепяна както от собствеността, така и от влиянието на дадена личност.

Всеки от трите източника на власт е в здрава, макар и неедностранна връзка с определен инструмент за принуда. Организацията се асоциира с условната власт, а собствеността естествено - с компенсаторната власт. Личността пък е в първична и отколешна връзка с принуждаващата власт. Открай време индивидът е постигал подчинение чрез превъзхождаща физическа сила, която е означавала възможност за налагане на физическо наказание на непокорните и неотстъпчивите. В съвременния свят все още съществуват отгласи от тази традиционна връзка. Тя си остава особено значима сред децата, където обикновено е налице естественото зачитане на най-силното момче или момиче във всяка детска група. Но онзи, който безразборно или прекомерно използва този източник на принуда, се прославя и осъжда като побойник. Със сигурност се смята, че колкото повече узряват децата и стават по-цивилизовани, толкова по-рядко прибегват до подобна принуждаваща власт и значимостта на личността като неин източник все повече спада.

Но връзката между двете така или иначе продължава да влияе върху отношенията на хората. За такива митични или исторически значими личности като Херакъл, Петър Първи, Шарл дьо Гол се смята, че дължат част от своята власт на физическата си сила и на ръста си. За тях се говори като за внушителни фигури. Наполеон е забележителен отчасти защото е бил толкова нисък. Във всички съвременни общества си остава тенденцията да се зачита високата или по някакъв друг начин впечатляваща фигура, което е един смекчен вариант на подчинението. Пристрастието към високите за сметка на много ниските е все още една от малкото приети форми на дискриминация в съвременното общество. Може да чуете да се говори за някакъв крайно неприятен, противен или отвратителен дребен човек, при което последното прилагателно се прибавя като най-силно оскърбление, но няма да чуете толкова враждебно определение за едрия.

Наред с това всеизвестно е, че най-почитаните в историята и прославени с личното си влияние, с харизматичната си власт - Мойсей, Конфуций, Аристотел, Платон, Исус, Мохамед, Маркс, Ганди - са дължали малко, ако не и нищо на физическата си сила или на използването на принуждаващата власт. Едни по-малко видими достойнства са им придавали хармоничната способност трайно да подчиняват на волята си милиони или милиарди хора. По-късно в историята възниква, разбира се, необходимост от нещо повече от една лична харизма за поддържане на властта и тогава на помощ идват обединения от законодатели, храмове, училища, апостоли, църкви, джамии. Първият, Интернационал или Партията на Националния конгрес. С други думи, организацията е доста внушителна по размерите си собственост идват, за да подкрепят и да засилят първоначалното влияние на личността като източник на власт. Но никой не може да подложи на съмнение първоначалното значение на личността за спечелване на вярата и тъкмо тази вяра - условната власт - даде сила, първоначален тласък и историческа препоръка на всички тези инстанции.

В съвременното общество най-значима за личността асоциация е нейната свързаност с условната власт. Завладяващата личност печели подчинение по пътя на убеждението - култивирайки вяра, „упражнявайки лидерство“. Сред най-спорните въпроси на нашето време, а и на всички времена е въпросът, кои специфични аспекти на личността й спечелват достъп до условната власт. Много значима в миналото, а до известна степен и днес е увереността на отделни индивиди, успешно внушавана на другите, че той или тя се ръководят от свръхестествена сила, недостъпна за мнозинството от хора. Тъкмо това е печелило привърженици на безбройните религиозни лидери, а и на Жана д'Арк, Филип П и генерал Дъглас Макартур. На по-делнично равнище от значение могат да бъдат умствените способности, прецизността, остроумието, чаровността, привидната честност, чувството за хумор, импозантността. Както например и способността да изразяваш мисълта си убедително, красноречиво, настойчиво, с други думи,

завладяващо.

Но съществуват други лични качества, създаващи достъп до условната власт, без да са тясно свързани нито с интелигентността, нито с изразните средства. Върховната увереност на индивида в собствената си вяра и богопомазаност е от първо-степенно значение за спечелване на вярата и подчинението на другите, а тази личностна черта не изисква задължително интелигентност. Може да бъде тъкмо обратното. За това способ-ства и основната характеристика на икономическата, външната и военната политика, на голяма част от бизнес-политиката: връзката между което и да е действие и неговия резултат е в най-добрия случай несигурна, а доста често и неизвестна. Никой не може да каже със сигурност какъв ще бъде конкретният резултат от дадено увеличаване на лихвените проценти, от пред-полагаемия жест на политическа подкрепа на правителство, известно с лошата си репутация, от една обстойно планирана военна или бойна инициатива. Или пък каква ще бъде печал-бата от някакво бизнес-начинание. Във всички тези случаи властта, способността да подчиняват волите преминава към онези, които са в състояние да отстояват неизвестното с най-голяма убеденост. Властта се пада не на знаещите индивиди, а в ръцете на онзи, който често тъкмо поради своята ограниченост вярва, че знае, и съумява да убеди другите също да вярват.

Съществена тенденция във всички съвременни политически коментари е преувеличаването на ролята на личността в упражняването на власт. Тази грешка е плод от стечението на много, фактори. Първият е историческата високопоставеност на големите лидери. Много такива фигури от Мойсей до Маркс, Хитлер, Сталин, Уинстън Чърчил и Франклин Д. Рузвелт са имали неоспорвани възможности за спечелване на своя страна или за подчиняване другите на целите си. Техните личности са им давали разнообразен достъп до принуждаващата, компенсаторната и условната власт. Такива люде, а и много по-обикновени фигури на високи постове са нещо като тяхно ехо и се ползват с голяма, слава и възхищение. Следователно онова, което по право би трябвало да се пада на организацията или собствеността, в чието лоно те съществуват, се приписва на тяхната личност.

Суетата също допринася за преувеличаване на ролята, ко-ято играе личността. Нищо не доставя такова удоволствие на висшия администратор, на водещия телевизионна програма или на политика, както увереността, че той е уникално надарен с качества на ръководител, произтичащи от неговата интелигентност, чаровност или от сериозните му ораторски способности - увереността, че има лично право са се разпорежда. А когато той повярва в това, започват да вярват и другите.

Онова, което бихме могли да наречем ефект на подлизурството, е друга причина за изтъкване на личността като източник на власт. Индивидът, който има достъп до инструментите за властване, е естествено привлекателен за онези, които желаят да споделят неговото влияние и да живеят в неговата сянка. Но не би подобавало на целите им открито да съобщят, че неговият достъп до властта с осигурен от парите му; би противоречало на целите на ласкателството и откровението им, че властта всъщност принадлежи на организацията, част от която е самият той. Говори се - а и на него му се внушава, - че тъкмо неговата личност, неговите достойнства като лидер му осигуряват власт. А на това и той, и другите започват да вярват.

Не е за подценяване и съвременният феномен на синтетичната или изкуствено създадената личност. Както отбелязахме, личността отразява един по-ранен и по-примитивен етап от упражняването на власт; следователно тя се докосва до архаичния инстинкт, контролиращ по-голяма част от коментарите по тези въпроси. Личността е и по-интересна от организацията, тя много по-лесно импонира на репортьори, телевизионни коментатори и други, които се занимават с въпроса за упражняването на властта и я асоциират с онова, което разговаря, ходи и е зримо. От съществено практическо значение е, че хората могат да дават интервюта и да се появяват на телевизионния екран. Организациите не могат.

Резултатът е, че на онези, които ръководят организациите, се приписват такива личностни черти, които изглеждат подходящи за упражняването на власт. Така създадените образи усърдно и професионално се култивират и това е основна цел на много рекламно-информационни усилия.

Пример за екстензивно синтезирани личности са минист-ри, държавни служители и президенти на корпорации. Както самите субекти на този синтез, така и по-податливите журна-листи и коментатори биват убеждавани в уникалността на техните личностни качества. Доказателство за този феномен на-мираме в онова, което се случва например с един директор на Дженеръл мотърс или с един министър на отбраната в деня, когато той подаде оставка и се оттегли от поста си. Отделена от организацията, синтетичната личност се разтваря и индиви-дът, стоящ зад нея, изчезва в безобидната неизвестност, отре-дена му по силата на действително незначителните му лично-стни качества.

Да се драматизира ролята на личността е и в природата на разпространените социални обичаи. В съвременната столица, чийто краен пример е Вашингтон, голяма част от всички социални и други взаимодействия са свързани с въпроса кой упражнява властта - кои са тези мъже и жени, които налагат своите цели на другите. Тук голяма част от

социалните усилия се състоят в търсене на връзки с онези, за които се предполага, че имат власт. Подобен род внимание е много ценен от онези, които го получават, и затова политици, държавни служители, журналисти и още мнозина така култивират светската си външност, че тя да навежда на мисълта за власт. По начина си на обличане, по маниери и общо поведение те представят една добре обмислена външност, говореща за лидерство и господство. Техните разговори често и демонстративно се въртят около това, как говорещият налага волята си на другите. Резултатите често са доста убедителни.

Ритуалите на политиката - срещи, аудиенции, аплодисменти - също водят до заблуда относно личността на политика като източник на власт. Това би могло да се нарече сценичен ефект. Политическият оратор говори редовно пред аудитории, които са вече изцяло установени във възгледите си. Той често автоматически приспособява мисълта и изказа си към предполагаемите им възгледи. Но последвалите аплодисменти се тълкуват като показател за неговото влияние и неговата власт. Внушителните му личностни черти - неговата власт - се смятат за източник на тази власт. А всъщност той показва само способността си да се идентифицира с установените възгледи на аудиторията си. Властта му е като на онзи проповедник, който, разпознавайки дъждовните облаци, започва да се моли за дъжд.

Бихме могли да цитираме много отделни случаи с допускане на тази грешка. Един от най-интересните примери на американска земя бе Уилям Дженингс Брайън, смятан от мнозина за най-влиятелния оратор на своето време. За неговата многобройна и отзивчива аудитория се е знаело, че е здраво подчинена на волята му. Талантът му, който не е бил за подценяване, се е състоял в умението да привлича на срещите си вече убедени привърженици и да им говори за онова, което те са очаквали да чуят. Аплодисментите и одобрителните възгласи са идвали не от новопосветените, а от онези, на които той е помагал със словото си да се утвърдят още повече в дотогава-шните си интуитивни прозрения или вяра.

В разпространената употреба на думата лидер е скрита двусмисленост, която трябва да се схване. Лидерът може да бъде вещь в спечелване на необходимото му чуждо подчинение. но на практика той се оказва често само достатъчно опитен, за да се идентифицира с волевата нагласа на тълпата и да придаде съответно звучене на целите си, за да бъдат те приети от нея.

Следователно отношението на внушителния оратор към аплодиращата го публика, на политическия кандидат към одобряващите го избиратели, на евангелиста към

възприемчивата тълпа не е чисто упражняване на власт. Често се случва то да е подчинение на самия лидер, на волята - на характерните възгледи - на привържениците. Политикът, чието основно умение е да се отъждествява с избирателите си, за разлика от онзи, който умее да убеждава и да повелява, е смятан за демагог. Поведението му се описва като представление за тълпата. Тази пренебрежителна забележка правилно анализира отношението му към властта: личността му притежава видими, но и действителни качества, които биха могли да бъдат източник на власт.

Но въпреки това не бива изцяло да пренебрегваме инди-вида, който приспособява възгледите си към очакванията на тълпата. Нито пък личността като източник на власт. Обикновено става дума за своеобразен договор. Въпросният лидер, притежаващ необходимите личностни черти и качества, призовава волята на съответните избиратели и се идентифицира с нея. И точно защото постъпва така, избирателите му са съгласни да приемат неговата воля по някои въпроси. Така наречените му последователи чуват от него неща, в които те или вярват по силата на вече полученото идейно въздействие, или са убедени, че е в техен интерес да вярват. Те на свой ред приемат начина, по който той изразява техните възгледи, и са съгласни с видоизмененото им представяне, особено когато става дума за това, как да им се придаде практически ефект. Истинска власт притежава онзи, който в рамките на тази сделка е в състояние да извоюва благосклонен прием на свои значими възгледи. Слаба с властта на онзи политик, която се нагажда изцяло и изключително само към мнението на тълпата Мартин Лутър Кинг знаеше и изразяваше исканията на привържениците си, но когато ставаше дума за практическата реализация на тези цели, той поемаше ръководството изцяло в свои ръце. Това бе и начинът на действие на Франклин Делано Рузвелт и на много други. За действителната власт на даден лидер можем да съдим по това, доколко той успява да убеди последователите си да приемат неговите решения на техните проблеми, неговия път към техните цели.

Когато една личност се обединява с привържениците си, неизбежно възниква структура. Политикът се сдобива с нещо, което се нарича организация, или ако структурата изглежда особено стабилна - машина. Убедителният профсъюзен лидер постига здрав съюз, способният бизнесмен - едно добре управлявано предприятие, религиозният лидер - църква и паство. Личността неизменно търси подкрепата на организацията. Тя търси начин да подсили своята власт и като купува подчинение. Това е непознато за политика, който е исторически значим в ролята си на религиозен водач, но затова пък е централно по своята значимост за бизнес-администратора. Сега ще се спрем на ролята на собствеността - източника на възможността да се купи подчинение. След това ще стигнем и до организацията – третият и най-съвършен засега източник на власт.

Собствеността

„Бих казал, че експлоатацията бе критичният въпрос. Ако заместим експлоатация с думата собственост, ще получим по-цялостна представа. Първоначално експлоататорът зашеметява роба наемник с превъзхождащото си богатство. След това сломява волята му, като го кара да повярва, че ако иска да забогатее, ще трябва да работи. Това с благовидният мотив, за да го съсипе от работа. Така той постига двукратното му по-следователно обвързване.“

Джон Льо Каре, „Мамата барабанчица“

Сред трите източника на власт собствеността като че ли е най-прекият път за постигането ѝ. Притежаването на собственост дава достъп до най-често срещаната разновидност на упражняваната власт - подчиняване на нечия воля чрез пряко заплащане. Това е начинът, чрез който работодателят подчинява работниците на своите цели, богатият - своя шофьор, групата за специални интереси - платените си политици, сутеньорът - метресата си. Асоциацията между собственост и компенсаторна власт е толкова пряка и проста, че в миналото бе смятана за повсеместна. За социалистите собствеността бе и до известна степен си остава не само решаващият, но и единственият източник на власт, черупката, която съхранява целостността на капиталистическата система. Докато тя си остава в частни ръце, никой друг освен собствениците не може да притежава власт. „Теорията на комунистите може да бъде изразена чрез една-единствена фраза: Отмяна на частната собственост“. Адолф Берл, проявил през дългия си живот един по-дълбок от който и да било друг американски писател интерес към властта, се спира надълго и нашироко при това с разбиране върху начина, по който в една голяма съвременна корпорация не собствените акционери държат в ръцете си основната власт. Той правилно смяташе, че тази гледна точка е в рязък контраст с общоприетото мнение. Една от книгите по този въпрос бе наречена „Власт без собственост“. От друга страна, всеки стремеж към непочтено използване на властта се превръща в злоупотреба с пари или, с други думи - със собственост - в подкуп на законодатели, държавни служители, предприемачи или чужди правителства.

Най-вече наляво и донякъде надясно в политиката на мнението и твърдението, че решаващата власт е свързана със собствеността, се гледа като на проява на трезв и деен интелект. Какво друго, искрено казано, би могло да бъде толкова значимо? През

1980 г. в САЩ един конгресмен, арестуван за прие-мане на подкуп при внезапна полицейска проверка, бе обобщил разпространеното мнение за компенсаторното възнаграждение, извлечено от някой притежател на собственост и противоположно на убеждението, внушено чрез лично или социално въз-действие: „Парите убеждават, а високи идеи се пукат като са-пунен мехур.“

Всъщност, както видяхме, собствеността е само един от трите източника на власт и в днешно време значимостта му е в упадък в сравнение с организацията. Властта в бизнес-фирмата и дър-жавата, която понякога произтичаше от собствеността - от финансовите възможности, - днес идва от структурната органи-зация на индивидите, от бюрокрацията. Достъпът на собстве-ността до инструментите за власт също постепенно се ограни-чава. Някога собствеността имаше на разположение принужда-ваща власт за спечелване на подчинение. Частно притежавана-та собственост даваше правото да се наказват робите, слугите или крепостните и разрешаваше призоваването на обществените органи на властта за усмиряване на разбунтувалите се рабо-тници. Днес това вече не се одобрява и не се насърчава.

В политическия живот пряката покупка на подчинение е също в упадък. Съвременното ѝ значение е свързано с достъпа, който паричните възможности дават до идейното въздействие - условната власт. Днешният богатш вече не използва парите си за покупка на гласове, а ги влага за покупка на телевизионно време, като се надява чрез телевизионното въздействие да по-стигне условно подчинение на своята политическа воля.

В интерес на истината собствеността винаги е давала в някаква степен достъп до определящо въздействие В минали времена, особено в края на деветнадесети век, престижът на собствеността е бил толкова голям, че съвсем без необходимост от каквато и да било действителна компенсация тя давала власт на притежателя си. Онова, което богатият е изричал или в което с бил убеден, е ставало- съвсем естествено убеждение и на другите. По думите на Торстайн Веблен репутацията на богат човек е била достатъчна за получаването на автоматичен до-стъп и до компенсаторната, и до условната власт.

Така например социалното мислене на Джон Р. Рокфелер - старши всъщност не е било по-достойно за внимание от ми-сленето на един студент второкурсник със скромна култура. Но когато подобни мисли са били изричани от най-богатия човек в Съединените щати, те са привличали всеобщото внимание. Впоследствие влиятелни стават възгледите му по въпроса за добродетелността на богатството, за

пестеливостта и за подо-бръването на човешката раса с помощта на идеите на социал дарвинизма и евтаназията на бедните (а затова и слаби). Така бе и със стария Морган. Случаят, когато той се опитва да докаже пред един комитет на конгреса, че при даване на пари-чен заем от по-голямо значение е характерът на човека, а не имущественото му състояние, бе широко отразен от средствата за информация и като че ли до известна степен му бе повярвано. И законодатели, и мнозина други одобряваха целите на Рокфе-лер и Морган често без непосредствена мисъл за компенсация. Онова, което искаха богатите, подкрепено така или иначе от собствеността им, бе правилно.

У състоятелните хора и до ден днешен е останало чувст-вото, че техните възгледи за политиката, икономиката, инди-видуалното поведение трябва да бъдат възприемани сериозно по силата на предимството, което им дава материалното бога-тство. Едва ли има друга хора, които биха реагирали толкова болезнено, ако бъдат пренебрегнати или ако станат обект на изказано цинично мнение от някой, чието право да говори не е подплатено от съответните авоари.

Но така или иначе, богатството само по себе си вече не дава автоматично достъп до условната власт. Богаташът, който днес се нуждае от подобно влияние, наема дадена рекламно-информационно фирма, за да спечели другите за своята кауза. Или пък залага на даден политик или комитет за политическо действие, прокарващ неговите възгледи. А случва се и така, че се захваща с политика и използва собствеността си не за да купува гласове, а за да убеждава гласоподавателите. Закупеното по този начин социално въздействие е най-видната днешна про-ява на власт, произтичаща от притежаването на собственост.

В миналото не е било така. В ранните индустриални общности, класическият вариант на които бе американският фабричен град, подчинението на целите на работодателя е било закупу-вано при такива условия, при които или не са съществували алтернативи на подчинението, или пък те се били изключител-но неприятни. Освен това компенсаторната власт не е била единственият инструмент за принуда. В съчетание с кръвожа-дната личност на собственика собствеността е давала достъп до принуждаващата власт чрез услугите на местната управа и по-лицията. А чрез местните вестници, църкви и други обществени източници на информационно въздействие тя си е осигурявала и достъпа до условната власт.

Тази власт вече не се извлича от собствеността. Доверие получават по-цивилизованите нрави, обуздаващи достъпа до принуждаващата власт. Доверие получава и зараждащият се професионален съюз. Откровеното купуване на политици изпа-да в

конфликт с усъвършенстващата се етика на века - прекалено явно купеният конгресмен или губернатор губи популярност в очите на хората.

По-съществени бяха нарасналото изобилие и изразът, който то намери в съвременната държава на всеобщото благоденствие. Най-голямото изискване на компенсаторната власт бе да се ограничат или изобщо да няма други източници за получаване на доход освен източника, предлагат от частния владетел, заедно с изобилието дойдоха и по-широки възможности за намиране на работа. Издигналият се над равнището на екзистенц-минимума доход е също освобождаващ фактор. Работата вече не е принуждение или поне не е принуда, породена от остра необходимост. И както вече споменахме, помощите за безработни, благата на благоденствието, медицинското обслужване и пенсионните фондове по сходен начин водят до отслабване на компенсаторната власт, а следователно до намаляване на значимостта на източника ѝ, въплътен в собствеността. Това е един от доста коментираните социални парадокси, че на подобни мерки за повишаване на благосъстоянието редовно се гледа като на ограничаващи свободата - свободата, предполагаемо присъща на системата за свободно предприемачество. При това някак по-малко се споменава, че тези мерки осигуряват освобождаването от компенсаторната власт, някога непреодолимо съчетана със собствеността.

Но, разбира се, упадъкът на властта, извлечана от собствеността, както и на онази, чийто източник е личността, би трябвало преди всичко да бъде приписан на възхода на организицията. Това е особено вярно за държавата, защото в нея и властта, идваща от богатството, и онази, която произтича от личностните качества, в значителна степен отстъпиха на властта, чийто източник е организицията. А в съответствие с диалектиката на властта това на свой ред породиха съпротива, антипатния и гняв, въплътен във всеобщото недоволство от правителствената бюрокрация. Освен това организицията - внушителният бюрократичен апарат - беше вече изместила и собствеността, и личността и се очертава като крайното местоположение на властта в съвременното голямо бизнес-предприятие.

Метафората на тази промяна е семейство Рокфелер. От четиримата оцелели до края на 70-те години внукът на Рокфелер, двама Джон Д III и Лорънс се отличаваха предимно с богатството и филантропията си. Другите двама - Нелсън и Дейвид - бяха включени в солидни обществени и частни организации - управителния съвет на щата Ню Йорк, правителството на Съединените щати и Чейс Манхатън банк Братята, свързани със собствеността, бяха малко известни, ако изключим близките им привърженици и професионалните филантропски кръгове в Ню Йорк. Другите двама, които бяха свързани с организицията, се ползваха с широка известност, бяха влиятелни, тоест силни. Като кандидат за поста вицепрезидент Нелсън Рокфелер бе подложен на

разследване от Конгреса и трябваше доста обширно да защити практика а си да използва състоянието си, за да възнаграждава, а следователно да си осигури лоялността и подчинението на различни политици. През деветнадесети век подобна покупка на привърженици би била сметната за рутинна в американската политика, но по времето, когато Рокфелер застана пред конгресната комисия, тя се бе превърнала в злоупотреба с властта, макар и малко ефективна

Въпреки всичко казано дотук трябва да поддържаме чувството за перспектива Собствеността днес не е с всеобща значимост като източник на власт, но това далеч не означава, че изобщо е лишена от значимост. Чрез компенсаторната власт тя се сдобива с всекидневното подчинение на милиони работят. Тя спомага за спечелване на усилията и убеждението на онези, които ръководят големите икономически предприятия. За видимата ѝ връзка с осигуряването на условна власт вече говори-хме. И когато постига прякото подчинение на граждани и войници, и когато получава широката подкрепа на оръжейната промишленост, собствеността играе мащабна роля във вдъхващите най-голямо страхопочитание прояви на власт - на военния истъблишмент. Нека никой не си въобразява, че собственост-та, отстъпила на организацията като основен източник на власт, би могла в каквато и да било степен да се подценява.